

Candidates must complete this page and then give this cover and their final version of the extended essay to their supervisor.

Candidate session number

Candidate name

School number

School name

Examination session (May or November)

May

Year

2013

Diploma Programme subject in which this extended essay is registered: Dutch Language

(For an extended essay in the area of languages, state the language and whether it is group 1 or group 2.)

Title of the extended essay:

De Liefde in De Passievucht
van K. Glastra van Loon en komt een
vrouw bij de dokter van Kiluan

Candidate's declaration

This declaration must be signed by the candidate; otherwise a grade may not be issued.

The extended essay I am submitting is my own work (apart from guidance allowed by the International Baccalaureate).

I have acknowledged each use of the words, graphics or ideas of another person, whether written, oral or visual.

I am aware that the word limit for all extended essays is 4000 words and that examiners are not required to read beyond this limit.

This is the final version of my extended essay.

Candidate's signature:

Date:

Supervisor's report and declaration

The supervisor must complete this report, sign the declaration and then give the final version of the extended essay, with this cover attached, to the Diploma Programme coordinator.

Name of supervisor (CAPITAL letters)

Please comment, as appropriate, on the candidate's performance, the context in which the candidate undertook the research for the extended essay, any difficulties encountered and how these were overcome (see page 13 of the extended essay guide). The concluding interview (viva voce) may provide useful information. These comments can help the examiner award a level for criterion K (holistic judgment). Do not comment on any adverse personal circumstances that may have affected the candidate. If the amount of time spent with the candidate was zero, you must explain this, in particular how it was then possible to authenticate the essay as the candidate's own work. You may attach an additional sheet if there is insufficient space here.

The candidate worked very structured. Showed interest. She formulated a very clear and specific research question. I was surprised by her choice of Erich Fromm and thought that the book a level too high for her. But she convinced me that this book was her best guide in answering her research question. She worked very disciplined and didn't have much help. Although her sources were limited she produced an academic essay - I wasn't happy with Wikipedia as source but on the other hand it was only used for the summary support. She had present her ideas (and feelings) in a logic and transparent manner.

This declaration must be signed by the supervisor; otherwise a grade may not be issued.

I have read the final version of the extended essay that will be submitted to the examiner.

To the best of my knowledge, the extended essay is the authentic work of the candidate.

I spent hours with the candidate discussing the progress of the extended essay.

Supervisor's signature:

Date:

Assessment form (for examiner use only)

Criteria	Achievement level					
	Examiner 1	maximum	Examiner 2	maximum	Examiner 3	
A research question	2	2		2		
B introduction	2	2		2		
C investigation	3	4		4		
D knowledge and understanding	3	4		4		
E reasoned argument	4	4		4		
F analysis and evaluation	4	4		4		
G use of subject language	4	4		4		
H conclusion	2	2		2		
I formal presentation	4	4		4		
J abstract	2	2		2		
K holistic judgment	3	4		4		
Total out of 36	33					

Extended Essay Dutch B Higher Level

Categorie 3

De liefde in De Passievrucht van K. Glastra van Loon en Komt een vrouw bij de dokter van Kluun

In hoeverre is het thema de liefde in De Passievrucht van K. Glastra van Loon en Komt een vrouw bij de dokter van Kluun verbonden met de gedachten over liefde in het boek Liefhebben, een kunst, een kunde van Erich Fromm?

Centre name:

Centre number:

Candidate name:

Candidate number:

Examination session: May 2013

Word count abstract: 297

Word count total: 3853

Supervisor:

Inhoudsopgave

INHOUDSOPGAVE	2
ABSTRACT	3
INLEIDING	4
HOOFDSTUK 1 - SAMENVATTING	5
1.1 <i>DE PASSIEVRUCHT</i>	5
1.2 <i>KOMT EEN VROUW BIJ DE DOKTER</i>	6
HOOFDSTUK 2 - LIEFDE	7
2.1 <i>DE VIJF OBJECTEN VAN LIEFDE VOLGENS ERICH FROMM</i>	7
2.2 <i>LIEFDE IN DE PASSIEVRUCHT</i>	8
2.3 <i>LIEFDE IN KOMT EEN VROUW BIJ DE DOKTER</i>	11
CONCLUSIE	13
BRONVERMELDING	15
PRIMAIRE LITERATUUR.....	15
SECUNDAIRE LITERATUUR	15
INTERNETSITES	15

Abstract

In dit onderzoek ga ik in op het thema de liefde dat in de boeken De Passievrucht van K. Glastra van Loon en Komt een vrouw bij de dokter van Kluun zo sterk aanwezig is. Ik zal dit doen aan de hand van het boek van Erich Fromm Liefhebben, een kunst, een kunde. In dit essay wil ik antwoord krijgen op de volgende onderzoeksvraag:

In hoeverre is het thema de liefde in De Passievrucht van K. Glastra van Loon en Komt een vrouw bij de dokter van Kluun verbonden met de gedachten over liefde in het boek "Liefhebben, een kunst, een kunde" van Erich Fromm?

Ik heb dit onderwerp gekozen, omdat het mij interesseert hoe sommige Nederlandse schrijvers in hun boeken omgaan met het thema de liefde. Ik ben namelijk geschrokken van de Nederlandse manier van schrijven over dit onderwerp. Als meisje met een Perzische en Duitse achtergrond is het mij opgevallen dat in de Nederlandse literatuur heel expliciet en platvloers gepraat wordt over de liefde. De meest intieme zaken worden erg direct gezegd of benoemd. Ik heb de genoemde boeken gekozen, omdat zij bestsellers zijn. De liefde wordt in deze boeken vaak op een voor mij verrassende en soms schokkende wijze beschreven. In beide boeken wordt een liefdesrelatie beschreven met een tragische afloop.

Eerst heb ik het filosofische boek Liefhebben, een kunst, een kunde van Erich Fromm gelezen en aantekeningen gemaakt. Daarna heb ik de boeken De Passievrucht en Komt een vrouw bij de dokter bestudeerd en vergeleken met de door Erich Fromm genoemde vijf vormen van liefde.

Ik kwam tot de conclusie dat de gedachten over liefde van Erich Fromm duidelijk zijn verbonden met het thema liefde in de boeken, maar niet alle objecten van liefde komen gelijkmatig in de geanalyseerde romans aan de orde.

Inleiding

In Nederland hebben de boeken De Passievrucht van Karel Glastra van Loon en Komt een vrouw bij de dokter van Kluun de laatste jaren groot succes gehad.

Het boek De Passievrucht is de eerste roman die Karel Glastra van Loon heeft geschreven. Van dit boek zijn honderdduizenden exemplaren verkocht. De Passievrucht is in meer dan 34 talen vertaald en is het meest vertaalde Nederlandse boek. Voor De Passievrucht heeft de schrijver de Ako Literatuurprijs en de Generale Bank Literatuurprijs 1999 ontvangen. Bovendien is het boek verfilmd.¹

Het boek Komt een vrouw bij de dokter is geschreven door Raymond van de Klundert (pseudoniem Kluun). Het boek is zijn debuutroman en kent veel autobiografische elementen. In 2006 heeft het boek de publieksprijs voor het Nederlandse boek gewonnen en zijn er inmiddels meer dan een miljoen exemplaren van verkocht! Volgens de uitgever zijn nog nooit eerder zoveel exemplaren van een Nederlandse roman in zo'n korte tijd over de toonbank gegaan. Het boek is in meer dan 20 verschillende talen vertaald en verfilmd. De film heeft ook vier prijzen gewonnen.²

Het boek Liefhebben, een kunst, een kunde is geschreven door Erich Fromm. Het boek is in 1956 verschenen. Erich Fromm is 1900 in Duitsland geboren en studeerde psychologie, sociologie en filosofie.³ Hij is één van de belangrijkste filosofen betreffende mens en maatschappij uit de vorige eeuw. De vijf vormen van liefde in het boek zijn de naastenliefde, moederliefde, erotische liefde, zelfliefde en liefde tot God.

Liefde is een thema dat vandaag net zo actueel is als vroeger. Erich Fromm maakt duidelijk dat liefde niet slechts een erotische liefde is tussen man en vrouw maar dat liefde ook nog andere kanten heeft. Ook in De Passievrucht en in Komt een vrouw bij de dokter komen vragen naar voren zoals "*Wat betekent familie vandaag nog?*", "*Hoe bestendig is een huwelijk?*", "*Is het belangrijk om de waarheid te kennen?*" en de vraag: "*Trouw blijven, zowel in goede als in slechte tijden... ?*". Reden voor mij na te gaan in hoeverre het thema "de liefde" in de beide boeken verbonden is met de gedachten van Fromm over liefde.

¹ [http://nl.wikipedia.org/wiki/De_Passievrucht_\(boek\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/De_Passievrucht_(boek))

² [http://nl.wikipedia.org/wiki/Komt_een_vrouw_bij_de_dokter_\(boek\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Komt_een_vrouw_bij_de_dokter_(boek))

³ <http://www.promejn.nl/Filosofie%20en%20vrijmetselarij/Vrijmetselarij%20bouwstukken/vrijmetselarijpm.html>

Hoofdstuk 1 - Samenvatting

1.1 *De Passievrucht*

Het boek De Passievrucht is geschreven in de tegenwoordige tijd en in de ik-vorm. De hoofdpersoon is Armin Minderhout. Het verhaal kent twee verhaallijnen en is geschreven als een detectiveroman met veel spanningsbogen en open plekken.

De eerste verhaallijn gaat over het huidige leven van Armin waarin flashbacks voorkomen, die verwijzen naar de tweede verhaallijn, zijn leven 10 jaar eerder.

Armin woont samen met Ellen en zijn zoon Bo van 13 jaar in Amsterdam. Bo is het kind uit zijn eerdere relatie met Monika, die tien jaar geleden binnen enkele dagen aan een bacteriële meningitis⁴ is overleden. Armin is corrector bij een wetenschappelijke uitgeverij. Het lukt Armin en Ellen niet om kinderen te krijgen en zij besluiten een medisch onderzoek in een IVF-kliniek⁵ te doen. Uit dit onderzoek blijkt dat Armin het syndroom van Klinefelter⁶ heeft en daarom onvruchtbaar is. Hij beseft dat Bo zijn zoon niet kan zijn en hij besluit op zoek te gaan naar de biologische vader van Bo.

Na een lange zoektocht komt Armin erachter dat zijn eigen vader, Cor, Bo's vader is en hij dus de halfbroer van Bo is.

In de tweede verhaallijn worden gebeurtenissen uit de fantastische tijd die de hoofdpersoon met Monika heeft gehad, verteld. Hun ontmoeting in de tram, hun seksleven, Monika's zwangerschap en dood laten de diepte van hun liefde zien. Deze gebeurtenissen maken het grote verdriet van Armin na de onverwachte dood van Monika duidelijk.

⁴ hersenvliesontsteking

⁵ Kliniek waar het proces In-vitrofertilisatie (vruchtbaarheidsbehandeling waarbij de bevruchting buiten het lichaam tot stand komt) wordt uitgevoerd.

⁶ Genetische aandoening bij de man waarbij hij naast een y-chromosoom niet één maar twee X-chromosomen heeft. Mannen met het Klinefeltersyndroom zijn per definitie onvruchtbaar.

1.2 Komt een vrouw bij de dokter

Het boek Komt een vrouw bij de dokter is in de tegenwoordige tijd en in de ik-vorm geschreven. De hoofdpersoon is Stijn.

Het verhaal is in drie delen verdeeld. Het eerste deel gaat over 'Stijn & Carmen': Carmen, Stijn en hun dochter, Luna vormen samen een gelukkig gezin, hoewel Stijn regelmatig met andere vrouwen vreemd gaat. Carmen en Stijn hebben allebei hun eigen bedrijf en leven in Amsterdam. Hun leven neemt een onverwachte wending, als bij Carmen borstkanker wordt gediagnosticeerd, mastitis carcinomatosa⁷. Stijn gaat mee met Carmen naar alle onderzoeken die zij moet ondergaan in de ziekenhuizen. Hij steunt haar zoveel hij kan.

Het tweede deel gaat over 'Stijn & Carmen en Stijn & Roos'. Tijdens de ziekte van Carmen ontmoet Stijn Roos en begint een relatie met haar. Carmen moet vanwege haar ziekte met haar bedrijf stoppen. Na haar borstamputatie besluit zij op reis te gaan om de kanker te vergeten en van het leven te genieten. Na een moeilijke periode van twijfels spreken Carmen en Stijn zich tegenover elkaar uit. Stijn belooft Carmen niet meer vreemd te gaan en haar in haar strijd tegen de kanker te steunen.

Het derde deel gaat over 'Carmen'. Ondanks de borstamputatie heeft zich de kanker naar Carmens lever uitgezaaid en kan Carmen haar leven alleen nog verlengen door chemokuren⁸. Zodra zij dit te horen krijgen besluiten Carmen en Stijn samen op vakantie te gaan en plezier te maken zolang dat nog kan. Na enige tijd werkt de chemokuur niet meer en wordt Carmen door de dokter opgegeven. Stijn en Carmen moeten zich voorbereiden op de dood van Carmen en op het latere leven van Stijn en Luna. Carmen besluit euthanasie te laten plegen in aanwezigheid van Stijn en haar dokter.

⁷ Een agressieve kwaadaardige soort kanker die zich manifesteert als een ontsteking en diffuus in de borst aanwezig is.

⁸ Geneeskundige behandeling met een chemotherapeutische behandeling.

Hoofdstuk 2 - Liefde

2.1 De vijf objecten van liefde volgens Erich Fromm

In dit hoofdstuk wil ik de liefde analyseren aan de hand van het boek Liefhebben, een kunst, een kunde van Erich Fromm⁹. Hij spreekt over vijf objecten van liefde: naastenliefde, moederliefde, erotische liefde, zelfliefde en de liefde tot God.

Volgens Fromm is de naastenliefde de liefde tussen gelijken. De naastenliefde komt voort uit de liefde voor de hulpeloze, de arme en de vreemdeling.

De moederliefde noemt Fromm de hoogste vorm van liefde. Volgens hem is de moederliefde onvoorwaardelijk. Het kind krijgt van haar de onmisbare bevestiging en zekerheid in het bestaan. De meest wezenlijke expressie van de moederliefde is de liefde voor het opgroeiende kind. In dit object van liefde is het verschil tussen de moederliefde en de vaderliefde van belang. Volgens Fromm is de moeder het huis waaruit het kind komt. Zij is de natuur, de voedingsbodem en de oceaan. De vader vertegenwoordigt het denken, alles wat de mens kan maken, de wet, orde en discipline. Het kind krijgt rond het zesde levensjaar behoefte aan de liefde, het gezag en de leiding van de vader, maar deze liefde is voorwaardelijk.

De erotische liefde is tegengesteld aan de naastenliefde en de moederliefde. De erotische liefde verlangt naar volledige samensmelting, één-wording met een ander mens. De intimiteit van deze twee mensen komt primair tot stand door het seksueel contact, maar kan ook door andere emoties, zoals woede, verdriet en angst tot stand komen.

De zelfliefde is de liefde voor jezelf. Wanneer iemand van een ander houdt, moet diegene zichzelf ook liefhebben. Een zelfzuchtig mens wenst alleen belangstelling voor zichzelf. Hij wenst alles voor zichzelf. Hij beleeft geen vreugde aan geven, slechts aan nemen. Zelfzuchtige mensen kunnen moeilijk van andere mensen houden.

Een heel ander aspect van liefde is de liefde voor God. Het geloven in en het houden van een God als oorsprong van het leven, biedt de mens veiligheid. Zo kan God voor de mens het object van de liefde worden.

⁹ Erich Fromm, *Liefhebben, een kunst, een kunde*. 18ste druk. Bijleveld, 2010

2.2 Liefde in *De Passievrucht*

In *De Passievrucht* komen Fromms 5 objecten van liefde aan de orde.

De naastenliefde herkennen wij in de liefde van Armin voor Dees. *'Dees is wetenschappelijk redacteur. We werken voor dezelfde uitgever. Ik ken hem al dertien jaar. Hij is mijn beste vriend. Hij heeft Monika nog gekend.'*⁴⁰ Armin deelt alles met Dees. Hij geeft Armin ook een heel goed advies naar aanleiding van de vraag wie de vader van Bo is: *'Het kan heel goed zijn dat met de antwoorden nog moeilijker te leven valt dan met de vragen.'*⁴¹ Vlak daarna lezen we de gedachten van Armin: *'Eerlijkheid is de basis van een vriendschap, maar zij kan een vriendschap evengoed vernietigen. Net als de liefde.'*⁴²

De erotische liefde komt in dit boek vaak voor. Volgens Fromm is het eigenlijke idee van de erotische liefde dat je een voorwaarde vervult. Dat de partners elkaar vanuit hun diepste zijn aanvullen. Dit wordt bevestigd door het huwelijk. De hedendaagse westerse cultuur onderschrijft deze gedachte niet. Zij neemt aan dat erotische liefde het resultaat is van een spontane emotionele reactie en heeft met een huwelijk niets te maken. Dit denken van de hedendaagse westerse cultuur komt in *De Passievrucht* naar voren als Armin het volgende over zijn relatie met Monika zegt: *'Wij hielden van elkaar en met zoiets intiems als 'houden van' had de staat niets te maken.'*⁴³ Bij de erotische liefde wordt de vreemde getransformeerd tot een "intieme" relatie en men ervaart de opwindende intense sensatie van verliefd worden. Al bij de eerste ontmoeting met Monika is Armin gefascineerd door haar: *'Haar gezicht en haar handen wit als sneeuw, haar rode haar als een waarschuwing.'*⁴⁴ Volgens Fromm komt de intimiteit van partners primair tot stand door seksueel contact. Het seksuele verlangen is gericht op één-woording. Over een vrijpartij met Monika in een Renault 5 vertelt Armin: *'En opeens is het alsof haar hele lichaam licht geeft, Monika is een engel geworden.'*⁴⁵ Volgens Fromm bestaan echter ook nog andere aspecten waardoor seksueel verlangen kan worden opgewekt. Over het trioetje met Monika en Ellen vertelt Armin: *'We kusten elkaar met alle tederheid die in ons was, al het verlangen naar liefde en aandacht en geborgenheid van jong-volwassenen. We kusten elkaar uit nieuwsgierigheid.'*⁴⁶ Hier worden die andere aspecten genoemd zoals aandacht en nieuwsgierigheid.

In het boek wordt vrijwel niets over de moederliefde verteld. Echter wordt er wel veel over de vaderrelaties gesproken. De vaderliefde wordt niet uitgebreid door Fromm in zijn boek besproken. Hij analyseert wel de relatie tussen kind en vader. Deze is belangrijk voor de ontwikkeling van een kind. In *De Passievrucht* wordt gesproken over de liefde tussen Armin en zijn vader en de liefde tussen Armin en zijn zoon. Armin heeft het gevoel zich steeds aan zijn vader te moeten bewijzen. Als Armin en Monika vertellen aan de ouders van Armin dat zij een kind verwachten reageert zijn vader: *'Vanaf nu zijn wij niet meer vader en zoon,' zei hij, 'maar zijn wij beiden vader.'*⁴⁷ Zo wordt Armin eindelijk gelijkwaardig aan zijn vader. Als Armin jaren later te weten komt dat hij toch geen zoon heeft, vertelt hij, bang zijn pas gewonnen gelijkwaardigheid te verliezen, dit niet aan zijn vader: *'En ik denk aan mijn vader'*

⁴⁰ G. van Loon, Karel, *De Passievrucht*. 49ste druk. L.J. Veen Amsterdam/Antwerpen, 2011. (44)

⁴¹ Ibid., (130)

⁴² Ibid., (130)

⁴³ Ibid., (23)

⁴⁴ Ibid., (81)

⁴⁵ Ibid., (33)

⁴⁶ Ibid., (52)

⁴⁷ Ibid., (20)

*en ik weet opeens heel zeker dat ik hem nooit zal vertellen wat er met mij aan de hand is. Ik zou me weer minderwaardig voelen als toen ik nog een jongen was...*¹⁸,

Armin en Bo hebben een erg goede band in het boek, waardoor de vaderliefde tussen Armin en Bo goed te zien is. Armin wil Bo altijd voor zichzelf hebben. Als uitkomt dat hij niet de vader is van Bo, wordt hij bang dat iemand hem Bo zal wegnemen: *'En plotseling slaat de paniek me om het hart. Ik kan niet zonder hem! Ik mag hem nooit verliezen! Ze mogen me hem niet afnemen! Ze. Ze? Wie?'*¹⁹ Armin wil eigenlijk nooit tegen Bo liegen, maar doet het toch, ondanks dat hij weet dat het niet goed is: *'Ik minacht mezelf omdat ik tegen hem lieg – moet liegen.'*²⁰ Als Bo en Armin samen op Ameland zijn, vertelt Armin uiteindelijk tijdens een ruzie aan Bo, dat hij niet zijn vader is.

Doordat Bo alleen kort een moeder heeft gehad, neemt Armin de moederrol over. Dit is op pagina 139 te lezen, als Armin vertelt dat hij liefde en diep wantrouwen tegenover gevestigde opinies aan zijn zoon wil meegeven. Iets wat volgens Fromm eigenlijk moeders horen te doen.

Of Armin wel van zichzelf houdt wordt niet duidelijk in het boek. In ieder geval twijfelt hij wel aan zichzelf en voelt hij zich ten opzichte van zijn vader minderwaardig: *'En ik denk aan mijn vader en ik weet opeens heel zeker dat ik hem nooit zal vertellen wat er met mij aan de hand is. Ik zou me weer even minderwaardig voelen als toen ik nog een jongen was en elke keer ineenkromp...'*²¹ Volgens Fromm moet een mens zichzelf lief hebben wil hij anderen kunnen liefhebben. De liefde van de ouders en de liefde van de jeugd zijn beide zelfzuchtig volgens Armin²². Volgens Fromm horen hier begrippen zoals zorgzaamheid, respect en verantwoordelijkheid voor de ander bij. Armin heeft weliswaar duidelijk respect voor Dees maar is niet echt zorgzaam voor Dees. Armin houdt van Bo maar soms laat zijn verantwoordelijkheidsgevoel voor Bo hem in de steek, zoals hij in een dronken toestand zelf bekent aan een barman: *'Daarom zwierf ik om vijf uur 's nachts met mijn zoon over de Wallen.'*²³ Ook het gedrag van Armin tegenover Bo op Ameland getuigt niet van enig verantwoordelijkheidsgevoel.²⁴ Gelet op Armins handelen ben ik van mening dat hij weinig zelfliefde bezit.

In De Passievrucht worstelt Armin met het begrip God. Hij spreekt met Monika, met Bo en met zijn vriend Dees over God. Hoofdstuk 2 is hierbij belangrijk. Latere situaties verwijzen vaak terug naar dit hoofdstuk waarin het denken over God een voorname plaats inneemt. Armin gelooft in Het Huis van het Weten waarin zich ook de Donkere kamer van God bevindt. Armin noemt dat de mooiste maar ook de gevaarlijkste kamer: *'(daar) word je soms heel even dingen gewaar die je niet voor mogelijk had gehouden'*²⁵ Ook met Bo spreekt hij over God: *'God is liefde,' zei ik tegen Bo toen hij nog heel klein was, 'en liefde dat is God'*²⁶ Maar als Monika sterft is Armin teleurgesteld in God en twijfelt aan zijn bestaan. Hij wisselt

¹⁸ Ibid., (43)

¹⁹ Ibid., (157)

²⁰ Ibid., (157)

²¹ Ibid., (43)

²² Ibid., (152)

²³ Ibid., (211)

²⁴ Ibid., (212 ev.)

²⁵ Ibid., (11)

²⁶ Ibid., (152)

God in voor het blinde noodlot: *God is dood! Het noodlot is blind! Alles is toeval! Alles is zinloos, redeloos, stuurloos!*²⁷

²⁷ Ibid., (42)

2.3 Liefde in *Komt een vrouw bij de dokter*

In het boek *Komt een vrouw bij de dokter* is de naastenliefde in de verschillende relaties duidelijk te herkennen. Zo wordt over Carmen verteld dat zij goed en vriendelijk is voor haar naasten: '*Carmen is vriendelijk, zoals Carmen altijd tegen iedereen vriendelijk is.*'²⁸ Haar echtgenoot Stijn heeft als beste vriend Frenk. Hij kan hem alles vertellen. Stijn kan hem vertrouwen maar het is onduidelijk of deze liefde voort komt uit eigen belang of uit respect en zorgzaamheid.

Stijn is in het verhaal erg op zichzelf gericht zonder dat er sprake is van zelfliefde, eerder is er sprake van egoïsme. Dit is te zien aan de manier waarop hij vertelt over zijn gevoelens: '*Wedden dat Gerda me een egoïstische klootzak vindt die pretendeert het zo erg te vinden voor zijn vrouw, maar hier op heterdaad wordt betrapt op het overtreden van de ongeschreven erencode der partners van kankerpatiënten: gij zult geen zelfmedelijden hebben.*'²⁹ Later geeft Stijn dit vooroordeel toe door te zeggen: '*Godverdomme!*' roep ik. '*Het gaat helemaal niet goed met mij!*'³⁰ Carmen heeft kanker maar Stijn voelt zich in het hele verhaal het slachtoffer en de zielige man.

In eerste instantie heeft Stijn alleen met Carmen een erotische liefde en vertelt hij over zijn vreemdgaan: '*Vreemdgaan stelt geen fuck voor. Het is als masturberen, met het enige verschil dat er toevallig een vrouwenlichaam in het spel is.*'³¹ Verder in het boek blijkt dit niet de enige erotische liefde is die Stijn heeft, want hij begint ook een erotische liefde met Roos en zegt: '*Een verhouding is een andere koek. Dan verandert neuken in making love.*'³² Hoewel beide erotische liefdes zijn, zijn zij niet van hetzelfde niveau. Carmen is de vrouw waar Stijn zijn leven mee wil delen en waar hij zich altijd thuis voelt: '*Leven met Carmen is sowieso een feest voor lichaam en geest.*'³³ Echter is het gevoel voor Roos anders: '*Roos is de enige bij wie ik geniet, de enige bij wie ik mij goed voel.*'³⁴ De relatie met Roos sluit naadloos aan bij de opvattingen van Erich Fromm over erotische liefde. '*Opnieuw wordt de vreemde getransformeerd tot een intieme relatie, weer ervaart men de opwindende en intense sensatie van verliefd worden en weer wordt dit gevoel langzamerhand steeds minder tot men op zoek gaat naar een volgende verovering, een frisse liefde.*'³⁵ Deze volgende verovering en frisse liefde is Roos. Het verlangen van Stijn naar Roos wordt gestimuleerd door angst voor eenzaamheid. Stijn vertelt Roos veel over zijn persoonlijk leven, zijn hoop en zijn angst. Bij Carmen en Stijn wordt het verlangen naar seksuele gemeenschap door de liefde opgeroepen. In het boek twijfelt Stijn sterk aan zijn gevoelens voor Carmen: '*De waarheid is dat ik helemaal niet zo zeker weet of ik nog wel van haar hou.*'³⁶ Waarschijnlijk komt dit, omdat zij geen seksuele gemeenschap meer hebben. Stijn ervaart dit als een scheiding: '*Ja, Carmen en ik genieten nog steeds van het leven. Helaas niet meer samen.*'³⁷ Later ontdekt Stijn dat de erotische liefde belangrijker is dan het seksueel verlangen.

²⁸ Kluun, *Komt een vrouw bij de dokter*. 45ste druk. Podium Amsterdam, 2009. (25)

²⁹ Ibid., (69)

³⁰ Ibid., (102)

³¹ Ibid., (142)

³² Ibid., (142)

³³ Ibid., (21)

³⁴ Ibid., (195)

³⁵ Fromm, Erich. *Liefhebben, een kunst, een kunde*. 18de druk. Erven J. Bijleveld, 2010. (71)

³⁶ Kluun, *Komt een vrouw bij de dokter*. 45ste druk. Podium Amsterdam, 2009. (119)

³⁷ Ibid., (149)

Er zijn in Komt een vrouw bij de dokter twee moederliefdes, één met Carmen en haar moeder én één met Carmen en haar dochter, Luna. De moederliefde tussen Carmen en haar moeder komt meer naar voren dan de moederliefde tussen Carmen en Luna. Zorgzaamheid en verantwoordelijkheidszin komen erg naar voren bij de moeder van Carmen. Zij is er vaak voor Carmen en doet veel voor haar. In een citaat aan het einde van het boek zijn de beide moederliefdes te zien: *'Als we bijna het hele huis hebben laten zien en op de derde verdieping staan in de ruimte die Luna's kamer wordt, slaat Carmens moeder haar hand voor haar mond. Haar schouders beginnen te schokken. ... We weten allebei dat Carmen daar nooit met Luna zal knuffelen zoals zij dat vroeger met haar dochter deed.'*³⁸ De scheiding tussen moeder en dochter, die Fromm aan de orde stelt, vindt in het boek op een gedwongen wijze plaats tussen Carmen en Luna. Carmen en haar dochter worden immers gescheiden, niet door de puberteit, maar door Carmens dood. De vaderliefde is in het verhaal een niet ontwikkeld motief. Hoewel het feit dat Stijn een nieuw huis koopt om samen met Luna te wonen doet vermoeden dat er sprake is van een goede relatie tussen vader en dochter. Stijn is geen gelovig mens: *'Ik geloof niet in God'*³⁹. Ook aan het einde van het leven van Carmen blijkt uit de gesprekken tussen hen dat God in hun leven geen rol speelt. Toch antwoordt Carmen op een vraag van Stijn of zij nog bij elkaar zullen zijn na haar dood: *'Ik ben er straks nog voor jou en voor Luna.'*⁴⁰ Dat betekent niet dat Carmen gelooft in God of in een hiernamaals. Zij zegt dat het meer is. *'Het is sterker. Ik voel gewoon dat ik er straks nog ben'*⁴¹ De liefde tussen Carmen en Stijn wordt niet gevoed door een liefde voor God.

³⁸ Ibid., (209)

³⁹ Ibid., (235)

⁴⁰ Ibid., (270)

⁴¹ Ibid., (270)

Conclusie

De onderzoeksvraag van mijn opstel is: "In hoeverre is het thema de liefde in De Passievrucht van K. Glastra van Loon en Komt een vrouw bij de dokter van Kluun verbonden met de gedachten over liefde in het boek Liefhebben, een kunst, een kunde van Erich Fromm?"

In het boek De Passievrucht en Komt een vrouw bij de dokter komen alle door Fromm genoemde objecten over de liefde voor, maar niet in gelijke mate.

De erotische liefde is in beide boeken prominent aanwezig. In beide boeken worden de erotische liefdes van de hoofdpersonen uitvoerig beschreven. De hoofdpersonen, twee mannen, hebben in beide boeken relaties met verschillende vrouwen maar beleven die erotische liefde wel op verschillende wijze. Het onderscheid is dat Stijn verschillende erotische liefdes tegelijkertijd kent. Armin kent slechts één grote liefde op hetzelfde moment. Armin raakt aangemoedigd door Monika weliswaar verwickeld in een erotisch liefdesspel met Ellen, zijn latere vriendin maar dat is slechts éénmalig. De relatie met Ellen wordt pas serieus na het overlijden van Monika. Stijn kent meerdere erotische relaties en twijfelt zelfs aan zijn liefde voor zijn partner, nog tijdens haar leven. Armin twijfelt niet aan zijn liefde voor Monika, ook niet na haar dood. Al heeft hij wel twijfels of Monika echt van hem gehouden heeft.

In De Passievrucht is de vaderliefde een zeer aanwezig motief. De liefde van Armin voor Bo wordt breed uitgewerkt. De relatie ontwikkelt zich en blijft bestaan ook als blijkt dat Armin niet de vader van Bo kan zijn. De vaderliefde tussen Armin en zijn vader krijgt ruime aandacht. Armin heeft grote bewondering voor zijn vader, ook al wordt hij door hem steeds afgetroefd. "Toen ik nog een kind was gaf hij mij altijd het gevoel dat ik veel minder was dan hij"⁴² De bewondering blijft bestaan ondanks het verraad van zijn vader aan hun relatie. Aan het slot van het boek tijdens het verstrooien van de as van hun vader tonen Armin en Bo samen hun respect voor hun vader. In Komt een vrouw bij de dokter wordt de vaderliefde slechts aangeraakt. De relatie tussen Stijn en zijn dochter wordt minimaal uitgewerkt. Maar het liedje "papa en Luna dat is een goed stel/Dat zijn dikke vriendjes, dat zie je zo wel"⁴³ doet veronderstellen dat het goed zit tussen die twee.

De naastenliefde en moederliefde worden in beide boeken slechts aangestipt. De moeders spelen geen echte rol in het verhaal. In de vriendschappen van Armin en Stijn komt naastenliefde slechts oppervlakkig naar voren. De vriendschap van Armin met Dees wordt dieper uitgewerkt dan de vriendschap van Stijn met Frenk.

Voor wat betreft het hebben van zelfliefde verschillen Armin en Stijn niet veel van elkaar. Armin vervalst soms in zelfbeklag en heeft een minimaal zelfvertrouwen. Zijn vader heeft hij hoog op een voetstuk gezet. Hij heeft andere mensen zoals zijn vader, Bo, Monica en Ellen nodig voor zelfbevestiging. "Elke dag zei Ellen tegen me: 'ik hou van je'. En soms zei ik: 'Ik ook van jou'"⁴⁴ Armin kan de verklaarde liefde niet krachtig beantwoorden omdat hij twijfelt aan zichzelf en niet beschikt over veel zelfliefde. Stijn is een egoïstisch mens die slechts op zoek is naar bevrediging van eigen verlangens en behoeften welke voornamelijk seksueel gericht zijn. In plaats van zelfliefde heeft Stijn een groot zelfmedelijden en veel zelfbeklag.

⁴² G. van Loon, Karel, *De Passievrucht*. 49ste druk. L.J. Veen Amsterdam/Antwerpen, 2011. (189)

⁴³ Kluun, *Komt een vrouw bij de dokter*. 45ste druk. Podium Amsterdam, 2009. (227)

⁴⁴ G. van Loon, Karel, *De Passievrucht*. 49ste druk. L.J. Veen Amsterdam/Antwerpen, 2011. (236-237)

Stijn, Carmen en Luna vormen een modern gezin waar geen plaats is voor godsdienst. Daarentegen komt de liefde tot God duidelijk naar voren bij Armin. Hij spreekt over God met Bo, Monika en Dees en betreft God bij zijn problemen.

In mijn conclusie wil ik nog opmerken dat ik, de expliciete wijze waarop over de meest intiemste zaken tussen man en vrouw in beide boeken wordt gesproken als goedkoop en zelfs als vulgair heb beschouwd.

De gedachten over liefde zijn in het boek Liefhebben, een kunst, een kunde van Erich Fromm duidelijk verbonden met het thema liefde in de boeken De Passievrucht en Komt een vrouw bij de dokter. In beide romans zijn de genoemde objecten van de liefde te vinden. Niet alle objecten van liefde komen gelijkmatig in de geanalyseerde romans aan de orde. Ik vind dat De Passievrucht het meest recht doet aan de gedachten van Erich Fromm.

Bronvermelding

Primaire Literatuur

- Klundert, Raymond van de, *Komt een vrouw bij de dokter* (Podium Amsterdam, 45ste druk 2009)
- Loon, Karel Glastra van, *De Passievrucht* (L.J. Veen Amsterdam/Antwerpen, 49ste druk 2011)

Secundaire Literatuur

- Fromm, Erich, *Liefhebben, een kunst, een kunde* (Erven J. Bijleveld, Utrecht, 18de druk 2010)

Internetsites

- [http://nl.wikipedia.org/wiki/De_Passievrucht_\(boek\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/De_Passievrucht_(boek))
- [http://nl.wikipedia.org/wiki/Komt_een_vrouw_bij_de_dokter_\(boek\)](http://nl.wikipedia.org/wiki/Komt_een_vrouw_bij_de_dokter_(boek))
- http://www.borstkanker.nl/bvn_blog/bericht/mastitis_carcinomatosa/425
- <http://www.promeijn.nl/Filosofie%20oen%20vrijmetselarij/Vrijmetselarij%20bouwstukken/vrijmetselarijpm.html>
- www.klinefelter.nl
- <http://www.medicinfo.nl/%7B74b4d243-1c3d-4105-9803-6b415077b408%7D>
- http://www.freya.nl/web_folders/folder4.php